

Головач Наталія Миколаївна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
natagol@i.ua

РЕЛІГІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті аналізується релігійна соціалізація, її роль у духовно-культурному становленні особистості за сучасних умов розвитку суспільства, зокрема в умовах глобалізації культури та показано, що нині саме традиційна релігійна культура може протистояти негативним наслідкам глобалізації культури, в тому числі механізмам соціально-психологічного навіювання та впливу різноманітних протестантських церков і зарубіжних релігійних рухів, частина з яких характеризується авторитаризмом і агресивним неприйняттям інакомислення, що останнім часом почали активно впливати на формування свідомості та процес культурної соціалізації особистості.

Ключові слова: релігійна соціалізація, глобалізація культури, духовно-культурний розвиток, духовні цінності, інформаційний простір, релігійні організації.

Головач Наталия Николаевна, кандидат философских наук, доцент кафедры Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Религиозная социализация личности в современном культурном пространстве

В статье анализируется религиозная социализация, её роль в духовно-культурном становлении личности в современных условиях развития общества, в том числе в условиях глобализации культуры, показано, что традиционная религиозная культура может противостоять негативным последствиям глобализации культуры, в том числе механизмам социально-психологического внушения и влияния различных протестантских церквей и зарубежных религиозных движений, часть из которых характеризуется авторитаризмом и агрессивным неприятием инакомыслия, что в последнее время активно влияет на формирование сознания и процесс культурной социализации личности.

Ключевые слова: религиозная социализация, глобализация культуры, духовно-культурное развитие, духовные ценности, информационное пространство, религиозные организации.

Golovach Nataliya, PhD in Philosophy, associate professor, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Religious socialization in contemporary cultural space

The article analyzes the religious socialization and its role in the spiritual – cultural formation of the person in modern conditions of development of society, including in the conditions of globalization of culture. The author shows that traditional religious culture can counter the negative effects of globalization of culture, including the mechanisms of social and psychological suggestion and the impact of various Protestant churches and foreign religious movements. Some of them are characterized by authoritarianism and aggressive rejection of dissent that has been actively influencing the formation of consciousness and the process of cultural socialization.

Key words: religious socialization, globalization of culture, spiritual and cultural development, spiritual values, information space, religious organizations.

На сучасному етапі в Україні процес соціалізації особистості, зокрема релігійної відбувається під впливом глобалізації культури, що має як позитивні, так і негативні наслідки. За останні роки роль релігії, в нашому суспільстві, значно зросла, а тому є потреба у використанні її духовного потенціалу з метою покращення морально-психологічного клімату, формування певного духовного ідеалу, який визначає поведінку і діяльність людини у будь-якій життєвій ситуації.

Аналіз останніх досліджень указує, що вивченню релігійної соціалізації присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема В. Докаш, який досліджує проблеми соціалізації віруючої особистості в сучасному суспільстві; М. Пірен вивчає духовні цінності громадянського суспільства і релігійну соціалізацію особистості; Л. Суятінова визначає вплив релігії на процес соціалізації особистості та ін.

Невирішені питання у дослідженні полягають у поглибленому вивченні процесу соціалізації, зокрема релігійної в умовах глобалізації культури.

Метою статті є вивчення релігійної соціалізації та її ролі у духовно-культурному розвитку особистості за сучасних умов розвитку суспільства.

Під час написання статті були поставлені такі завдання:

- виявити сучасні тенденції глобалізації культури;
- розкрити особливості релігійної соціалізації;
- визначити роль релігійних організацій у процесі соціалізації віруючих.

Релігія як один із соціальних інститутів традиційно відігравала важливу роль у житті різних народів. У соціалізації людини релігія і релігійні організації були найважливішим, після сім'ї, фактором.

У процесі звільнення суспільства від впливу релігії, значення релігії зменшувалося як в житті суспільства, так і в процесі соціалізації. Проте в сучасному світі її роль залишається важливою в залежності від країни і конфесії, а в деяких країнах її вплив знову зростає, що дозволяє протистояти негативним явищам, які спостерігаються у сучасному суспільстві. Адже нині, як слушно зауважує Д. Торосян, процес глобалізації культури породжує "культуру віртуальної реальності", де інформація є головним усепроникаючим ресурсом. Фізична реальність занурена у віртуальні образи, у вигаданий світ, де зовнішні відображення не просто знаходяться на екрані, але самі стають життєвим досвідом [6].

Проте процес глобалізації культури має як позитивні, так і негативні сторони. Розширення культурних контактів в сучасному світі сприяє зближенню народів, але надмірне запозичення несе небезпеку втрати культурної самобутності. Всепроникність кордонів для культурного впливу і розширення культурного спілкування можуть призвести до обміну позитивним досвідом, збагаченню власної культури, піднесенню її на вищий щабель розвитку, але і до її культурного виснаження за рахунок уніфікації та стандартизації, поширення однакових культурних зразків по всьому світу. А тому збереження культурної своєрідності в сучасному суспільстві стало оцінюватися як вище досягнення цивілізації.

Між тим, передача інформації в епоху глобалізації доступна більш широкому колу осіб, ніж коли-небудь. Але, на думку Д. Торосян, через сучасні інформаційно-комунікаційні засоби нерідко ведеться пропаганда універсальної бездуховної культури, розпусти і культу споживацтва. Втім самобутня культура кожного народу немислима без табу, і регламентацій, без опори на моральні, релігійні та естетичні регулятори. У процесі глобалізації, традиційна культура, як унікальний неповторний феномен, потребує захисту, оскільки є ядром існування кожного соціуму [6].

В умовах глобалізації, світ стає уніфікованим, так як за загальну модель розвитку беруться західні зразки. З'явилися принципово нові канали соціалізації – телебачення, інтернет, реклама, ігрові технології сучасних ЗМІ, які впливають на процес формування особистості, її адаптацію в мінливому суспільстві. Вони поширюють і популяризують певні зразки, стилі і норми поведінки, моделюють і впроваджують в масову свідомість образ реальності, до якої необхідно прагнути. Комерціалізація телеканалів призводить до переваги на телеекранах низькопробних західних фільмів, насичених насиллям, агресією, жорстокістю, а – це, у свою чергу, перешкоджає розумовому розвитку дітей. Тому не маючи стійких ідеологічних і духовних цінностей, велика частина молоді прагне до західного способу життя, який нав'язується фільмами і рекламою та ідентифікує себе з певною "престижною" групою, через купівлю і носіння певних речей, що нав'язується сучасній молоді, насамперед західно-орієнтованою рекламою [6].

Наприклад, П. Бьюкенен зазначав про духовну деградацію, втрату західними суспільствами своєї духовно-моральної ідентичності. Він зауважував, що причинами деградації, наприклад в американському суспільстві, являються такі фактори:

- "послання в плящі" суть якого полягає у розповсюдженні ідей представників Франкфуртської школи, а не критичне сприйняття американцями багатьох їх ідей породило у суспільстві впевненість у тому, що вся попередня традиційна духовна культура виявилася не готовою до викликів ХХ століття;
- політика ЗМІ спрямована на задоволення тимчасових інтересів і потреб аудиторії, що сприяє отриманню максимальних доходів від прокату реклами, презентацій та пабліситі, як наслідок відбуваються зміни всієї аксіологічної структури сучасних соціокультурних комунікацій і далеко не в кращу сторону. Сучасний американець переважно отримує освітні імпульси не від системи освіти, а від ЗМІ, при цьому не прикладає розумових зусиль для системного і критичного засвоєння отриманої інформації;
- в'єтнамський синдром, що проявляється серед американців у небажанні брати участь у будь-якому конфлікті;
- нове покоління американців, в переважній своїй більшості, виявилось не конкурентоспроможним, не готовим до самостійного життя, самовизначення, вільного вибору, особливо у духовній сфері, внаслідок чрезмерної опіки батьків [3].

Дійсно, сучасну сім'ю можна назвати дітоцентриською у якій, вперше в історії, діти займають центральне положення, а все життя сім'ї перетворюється на життя дорослих "заради дітей". В результаті чого, цінність дітей стає самостійним чинником, мотивуючим обмеженням народжуваності. Між тим, на думку Д. Торосян, діти, які оточені тільки дорослими членами родини, не "дорослішають"

досить довго. Панує практика виховання, як правило, однієї дитини, егоцентричної, невротичної і, по суті, дуже самотньої. У цій соціальній ситуації суспільство, саме того не підозрюючи, прирікає себе на культивування соціального інфантилізму – формування таких життєвих установок, при яких вже зріла особистість уникає прийняття відповідальних рішень і моральних вчинків, покладаючи "тягар вибору" і відповідальність за результати на інших людей, зокрема на власних батьків [6].

Що стосується нашого суспільства, то вищезазначені фактори також мають вплив, так як спостерігається пропаганда американського способу життя, проникнення американської масової культури тощо.

У сучасному інформаційному просторі переважно зникає основа духовної самоідентифікації, так як людина перетворюється на споживача масової культури, як наслідок відбувається формування певних життєвих стилів. Через інформаційні технології виробляється і диктується система споживання продуктів культури, а тому виникає ймовірність абсолютизації матеріальних цінностей. Пропагується етика гедонізму, в якій метою життя і вищим благом визнається насолода, як наслідок відбувається порушення соціальних цінностей і норм та зміни в оцінках добра і зла. Молодь позбавляється духовного імунітету, який формується культурою, моральністю, вихованням, яке завжди пов'язане з вихованням цінностей, ставлення людини до світу, до Бога, до себе, до інших та спрямований на внутрішній світ людини. І якщо в традиційній культурі кожен дорослий член суспільства відчував себе зобов'язаним орієнтуватися на правила і норми соціуму, то в сучасній світі людина має більшу свободу вибору. Сучасна постмодерністська людина є, перш за все, людиною вільною від будь-яких зобов'язань [6].

Тому, на думку А. Матвєєвої, необхідно відновити власну духовну ідентичність, за допомогою розробленого і відновленого певного духовного коду. Традиційний духовно-культурний код нашого народу включав такі ціннісні пріоритети, як православ'є (духовність), патріотизм (державність), соборність (колективізм), солідарність (соціальний мир), а з плином часу лише змінювалася внутрішня ієрархія цих пріоритетів. Духовне самовизначення є конкретним інструментом соціалізації особистості та сприяє виробленню свого власного духовного коду [3].

Наше майбутнє в значній мірі визначається спрямованістю культури та освіти. Ідеології виникали як сурогати релігії, витісняючи її, але не були вкорінені в культурі, а тому не могли задовольняти духовні запити людини. При кризі державних інститутів соціалізації, єдиної державної ідеології та політики в галузі освіти і виховання підрастаючого покоління визначальну роль беруть на себе традиційно-культурні інститути, відповідні їм установки, ціннісні орієнтації, морально-релігійні переконання. Зростаючу роль в даних умовах починають відігравати сім'я, традиційні інститути, які в більшій мірі зберігають елементи культурної традиції, моральної та соціальної захищеності індивіда. Не останню роль віддають і релігії, яка може протистояти негативним наслідкам інформаційного суспільства. Сучасні православні вчені пропонують повернути Православ'я якщо не як державну, то принаймні як суспільну ідеологію за допомогою якої вдасться витіснити зі свідомості поширені ідеологеми-міфи, а саме безбожний матеріалізм, бездуховне споживацтво з байдужим плюралізмом [6].

Входження в релігійну традицію, засвоєння віровчення, правил і норм поведінки значною мірою визначається особливостями певної релігійної культури. Кожна релігійна культура передбачає інтелектуальне засвоєння її спадщини, має певні обмеження у поведінці, а засвоєння людиною релігійних традицій змушує її пристосовуватися до нових норм і правил.

Релігія вчить віротерпимості і лояльному ставленню до інакомислення, що важливо в нашій багатоконфесійній країні, а відсутність такого виховання може призвести до таких явищ, як злочинність, екстремізм, міжконфесійної та міжнаціональної ворожнечі і конфліктів.

На сучасному етапі розвитку суспільства з'являються нові конфесії, релігійні споруди, збільшується кількість недільних шкіл, що має вплив на процес соціалізації особистості.

Представники релігійного середовища процес соціалізації визначають як неодмінний чинник їх включення в соціальне середовище через засвоєння культури, системи цінностей, моральних норм. Соціалізація віруючої особи відбувається специфічно, як поєднання конфесійної культури і системи суспільних цінностей, що формує так звану серединну лінію поведінки.

Як зазначає Л. Суятінова, то соціалізація є діалектично цілісним процесом розвитку і саморозвитку і постає як єдність двох суперечностей, а саме засвоєння умов середовища, адаптація до них та індивідуальна активність людини в різних сферах діяльності [5].

Між тим, релігійна соціалізація впливає на формування свідомості та самосвідомості, зобов'язань перед суспільством, сім'єю, близькими, самим собою. Статут життя віруючої людини визначає норми поведінки, обов'язки перед Всевишнім, перед близькими, а релігійні закони впорядковують життя особистості, завдяки чому вона соціалізується, відбувається особистісне зростання.

Соціалізуючий вплив релігійних організацій відчувають на собі як віруючі, так і члени їх сімей. Крім того, різні конфесії ведуть активну роботу по залученню до своїх лав нових віруючих.

Соціалізація в релігійних організаціях здійснюється під впливом практично всіх механізмів соціалізації. Проте в залежності від конфесії, до якої належить та або інша організація, роль механізмів та їх співвідношення різні. Так, в парафіях православної церкви провідними механізмами можна вважати традиційний і інституційний. У ряді сектантських організацій – інституційний та стилізований, а в організаціях ряду східних конфесій – інституційний та рефлексивний.

Наприклад, у процесі соціалізації віруючих релігійні організації реалізують ряд функцій:

1. Ціннісно-орієнтаційна функція релігійних організацій проявляється в тому, що вони прагнуть сформувати певну систему вірувань, позитивне ставлення до релігійних цінностей і норм. Це здійснюється як у процесі культових дій, так і в різних формах релігійної освіти.

2. Регулятивна функція проявляється в тому, що релігійні організації культивують серед своїх членів поведінку, відповідну релігійним нормам. Це здійснюється в процесі колективних культових дій і всієї життєдіяльності організацій.

3. Комунікативна функція реалізується у створенні умов для спілкування віруючих, у певних формах її організації, а також у культивуванні норм спілкування, відповідних віроповчальним принципам конкретної релігії.

4. Милосердна функція релігійних організацій реалізується в різноманітних сферах діяльності через милосердя та благодійність як в рамках самих організацій, так і за їх межами, завдяки чому члени організації набувають певний досвід.

5. Компенсаторна функція проявляється в гармонізації духовного світу віруючих, в допомозі їм в усвідомленні своїх проблем і в духовному захисті від мирських потрясінь і неприємностей.

6. Виховна функція – релігійне виховання людини.

Що стосується ступеню впливу релігійних організацій на соціалізацію в різних західних країнах, то він відрізняється. Наприклад, за даними Європейського соціального дослідження, у 2009 р. в більшості країн Європи середній бал релігійності, за шкалою від "0" до "10", становив 4–5 балів. Переважають католицизм (у Польщі, Португалії, Хорватії, Словаччині, Словенії, Іспанії, Франції, Угорщині, Австрії, Бельгії, Швейцарії, Ірландії, Люксембурзі, Латвії, Нідерландах, а у світі, за даними Ватикану, у 2008 р. нараховувалося 1166 млн. католиків, або 17,4% від усього населення), протестантизм (у Великій Британії, Данії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії, Швеції), православна церква (в Болгарії, Греції, Естонії, Кіпрі, Росії, Румунії), етичні настанови яких доволі сильно впливають на формування моральних устоїв населення, а також на толерантність і повагу до поглядів і прав громадян, а релігійне виховання й просвіта починається в ранньому віці [1].

Проте у нашому суспільстві, на сучасному етапі, характерною особливістю переважної більшості сучасних віруючих є відсутність початкової соціалізації у православній сфері і наявність до церковного періоду життя. Розрізняють групи православних по самоідентифікації. Найбільш поширеними є група, яка звертається до церкви лише з приводу хрещення та відпівання. Існує категорія православних по самоідентифікації, яка відрізняється специфічною самостійністю у православній соціалізації та яким притаманна незалежність суджень стосовно релігійного життя. Також існує категорія віруючих, яка реально соціалізувалася у православній культурі та традиції, приймає існуючі у церкві норми і зразки поведінки.

Наприклад, як показали результати дослідження, процес релігійної соціалізації особистості в контексті православної традиції має дві фази: пасивну та активну. Пасивна фаза триває з моменту хрещення людини (формального зміни релігійного статусу) появи інтересу до православного віровчення і богослужіння, потім настає активна фаза воцерковлення, яка завершується здобуттям особистістю місця в церковному просторі (сутнісної зміни релігійного статусу) [7].

Певні обмеження процесу соціалізації спостерігаються в середовищі окремих протестантських організацій, віросповідні засади яких акцентують увагу на есхатологічному майбутньому. Проте орієнтуючись на принципи божественного походження влади і служіння ближнім, протестантські організації компромісно підходять до процесу соціалізації, вважаючи його неодмінним чинником входження у соціальний простір, вимагаючи від віруючих поваги до держави, включення через різноманітні заходи у перебудовчі процеси. Основними формами реалізації принципів соціалізації конфесійними товариствами в сучасному суспільстві є суспільно значуща, благодійницька, просвітницька та духовно-оздоровча робота [2].

Однією з особливостей впливу релігійної інституції на процес соціалізації особистості є формування релігійної картини світу, яка є чітко визначеною, стабільною, а тому безпечнішою за звичайну. Якщо людина повністю засвоює все, що пропонує їй релігійна інституція та починає активно реалізовувати засвоєне у життя, то її діяльність у соціальних інституціях суспільства матиме релігійне забарвлення, а тому своїм впливом релігія може змінювати світогляд і картину світу людини. В

цьому полягає особливість впливу релігійної інституції на соціалізацію особистості. На думку Л. Суятінової, не можна дати однозначної оцінки даного впливу, так як в залежності від конкретного релігійного об'єднання, наслідки впливу можуть бути різними [5].

Наприклад, традиційні релігії мають відносно обмежений вплив на життя людини, так як залишають їй певний простір для прийняття власних рішень, натомість у деструктивних культурах особа повністю позбавляється права на власну думку та особисте життя.

Нині розвиток різного роду сект, на думку Л. Суятінової, є явищем тривожним і якому слід протистояти, оскільки вони здебільшого мають патологічний характер. Наприклад, для залучення нових членів секти застосовують своєрідний стиль пропаганди і вербування, а це – сердечність і обман та психологічно-суспільні маніпуляції, зокрема, колективний тиск і "промивання мозку" [5].

Між тим, сучасна молодь виявляє інтерес до релігії, зокрема до нетрадиційних її форм, східних духовних та шаманських практик, йоги та інших традицій, що впливає на культурно-історичний контекст взаємодії особистості.

Отже, релігія завжди була своєрідною духовно-моральною опорою суспільства, за її допомогою зберігалися й від покоління до покоління передавалися моральні норми і принципи, традиції, звичаї й обряди, національні святині. Релігійна соціалізація передбачає засвоєння особистістю релігійних цінностей і норм, а особливість впливу релігійної інституції на соціалізацію особистості полягає у формуванні релігійного світогляду та картини світу особистості через включення її у групу віруючих з певними релігійними нормами. А тому традиційна релігійна культура може протистояти негативним наслідкам глобалізації культури, зокрема формуванню глобальної групи людей в якій можуть діяти механізми соціально-психологічного навіювання та впливу різноманітних протестантських церков і зарубіжних релігійних рухів, частина з яких характеризується авторитаризмом і агресивним неприйняттям інакомислення, що останнім часом почали активно впливати на формування свідомості громадян країни.

Література

1. Геєць В.М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності / В. М. Геєць // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 7-34.
2. Докаш В.І. Проблеми соціалізації віруючої особистості в сучасному суспільстві / В.І. Докаш // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 602-603. Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С.101-106.
3. Матвеева А.И. Путь духовной социализации: от цивилизации – к культуре [Электронный ресурс] / А.И. Матвеева. – Режим доступа : cyberleninka.ru
4. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості / М. Пірен // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С.31-41
5. Суятінова Л. Вплив релігії на процес соціалізації особистості / Л. Суятінова // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С. 84-93.
6. Торосян Д. Роль религиозного фактора, традиционных, духовно-нравственных ценностей в социализации российской молодежи в условиях глобализации [Электронный ресурс] // Д. Торосян. – Режим доступа : www.lib.ua-ru.net/diss/cont/388293.html
7. Уфимцева Е.И. Особенности воцерковления в оценках православной молодежи [Электронный ресурс] / Е.И. Уфимцева. – Режим доступа : ecsocman.hse.ru/data/2013/06/05/.../Ufimtseva.pdf

References

1. Heiets, V.M. (2011). The institutions of socialization in Ukraine and the EU: trends and key differences. *Ukrainskyi sotsium*, 2, 7-34 [in Ukrainian].
2. Dokash, V.I. (2012). Problems of socialization of the individual believer in modern society. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Issue 602-603. Philosophy, 101-106 [in Ukrainian].
3. Matveeva, A.I. The path of spiritual socialization from civilization – the culture. Retrieved from <http://cyberleninka.ru> [in Russian].
4. Piren, M. (2005). Affirm the spiritual values of civil society and religious socialization/ *Sotsialna psykholohiia*, № 6 (14), С.31-41 [in Ukrainian].
5. Suiatinova, L. (2006) Influence of Religion on the process of socialization. *Sotsialna psykholohiia*, 1 (15), S. 84-93 [in Ukrainian].
6. Torosian, D. The role of the religious factor, traditional, spiritual and moral values in the socialization of the Russian youth in the conditions of globalization. Retrieved from www.lib.ua-ru.net/diss/cont/388293.html [in Russian].
7. Ufimtseva, E.I. Features churched in the Orthodox youth evaluations. Retrieved from www.ecsocman.hse.ru/data/2013/06/05/.../Ufimtseva.pdf [in Russian].